

Een Overzicht van de Literatuur over Radicalisering; en Wat dit Betekent voor TERRA

TERRA wil graag haar dank betuigen aan professor Fathali M. Moghaddam, professor Dinka Corkalo Biruski en professor Alex Schmid voor het lezen van dit document en voor hun waardevolle commentaar hierop.

Auteurs: Holly F. Young, Ph.D.

Jorien Holsappel, Ph.D.

Frederike Zwenk, Ph.D.

Magda Rooze MA/MBA

Samenvatting

TERRA is gefinancierd door het Directoraat-Generaal voor Migratie en Binnenlandse Zaken van de Europese Commissie; de projectuitvoering berust bij Impact het kenniscentrum voor psychosociale zorg na schokkende gebeurtenissen, partner in Arq Psychotrauma Expert Groep Nederland en de Vereniging voor de Hulp aan de Slachtoffers van 11 maart (AV11M) in Madrid. Doel is het ondersteunen van preventie en de-radicalisering door het produceren van tools voor professionals, zoals politiemedewerkers, leraren of religieuze leiders, die in hun beroep contact hebben met voor radicalisering vatbare groepen of personen.

Het literatuuronderzoek, een eerste fase in het TERRA-onderzoek, is in dit rapport beschreven. Na een korte inleiding over TERRA en haar doelstellingen beschrijft het hoofdstuk methodologie hoe onderzoekers van Impact zoektermen hebben ontwikkeld en de bestaande literatuur hebben geïnventariseerd. Begrippen die verband houden met radicalisering en terrorisme zijn gedefinieerd in overeenstemming met de actuele literatuur.

Verschillende auteurs hebben getracht een model te ontwikkelen dat het radicaliseringsproces weergeeft. Deze modellen zijn in deze review verkend en de keuze van de TERRA-onderzoekers om het model 'Staircase to Terrorism' van Moghaddam als basis voor hun onderzoek te gebruiken wordt toegelicht.

Ten slotte worden enkele uitgangspunten voor een "TERRA-aanpak" geformuleerd. Op basis van een analyse van de kenmerken, die de vatbaarheid voor radicalisering bevorderen, concluderen wij dat TERRA's nadruk dient te liggen op radicalisering onder tieners en jongeren. TERRA is voornemens om een samenhangende, preventieve aanpak te ontwikkelen, die van toepassing is op micro-, meso-, en macroniveau. Op microniveau moeten we de mensen betrekken die in contact staan met vatbare personen, zoals leerkrachten en jeugdwerkers, religieuze leiders, gemeentepolitie of gevangenis- en reclasseringsmedewerkers. Op mesoniveau speelt de gemeente een rol, omdat die verantwoordelijk is voor de gezondheid, het welzijn en de veiligheid van haar burgers. Op macroniveau is de betrokkenheid van de nationale overheid en de media noodzakelijk. Voor het micro- en mesoniveau volgen we aanbevelingen die we in de literatuur hebben gevonden voor het ontwikkelen van een gemeenschappelijke aanpak. Voor wat betreft het macroniveau hebben we de literatuur onderzocht die ingaat op de rol van journalisten en beleidsmakers.

Inhoud

Samenvatting.....	2
1 Inleiding	4
<i>Het TERRA project</i>	5
2 Methodologie	6
2.1 Literatuuronderzoek	6
3 Literatuuronderzoek	8
3.1 Een definitie van termen	8
3.2 De psychologische modellen van het radicaliseringsproces	11
4 Uitgangspunten voor de TERRA-aanpak.....	22
4.1 Inzichten uit de literatuur over vatbaarheid voor radicalisering.....	22
4.2 Professionals bij een preventieve aanpak betrekken	24
Appendix 1: zoektermen	31
Bibliografie.....	33

1 Inleiding

Terrorisme en radicalisering staan hoog op de agenda van de EU en de EU-lidstaten. Het meest recente EU Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) laat een constante en gevarieerde terreurdreiging zien, wat een grote bron van zorg is. In 2013 kwamen zeven mensen om bij terreuraanslagen in de Europese Unie (EU).¹ Vijf EU-lidstaten kregen te maken met een totaal van 152 terreuraanslagen. Het merendeel vond plaats in Frankrijk (63), Spanje (33) en het Verenigd Koninkrijk (35). Dit is een afname in vergelijking met 2012 en 2011. Het aantal arrestaties wegens het voorbereiden en uitvoeren van aanslagen steeg echter, waarbij het zwaartepunt is verschoven van arrestaties, die verband houden met lidmaatschap van een terroristische organisatie, naar arrestaties wegens het financieren van terrorisme en het zelf afreizen, het faciliteren van reizen, of het uitzenden van strijders naar conflictgebieden, met name Syrië. Sinds 2011 is het aantal arrestaties wegens religieus-geïnspireerd terrorisme voortdurend toegenomen. Het merendeel van de EU-lidstaten beschouwt dit soort terrorisme als een grote dreiging, met autonome aanslagen op Europese bodem, aangemoedigd door Al-Qaeda en gelijkgestemde terreurgroepen in het buitenland, met als doel het maken van een willekeurig aantal slachtoffers. Terwijl het aantal arrestaties wegens separatistische terreur aanzienlijk is gedaald, is het aantal aanslagen en arrestaties in verband met extreem-linkse en anarchistische terreur gestegen ten opzichte van voorgaande jaren. Rechtse extremisten gedragen zich gewelddadig en intimiderend, maar passen nauwelijks terroristische werkwijzen toe.²

De potentiële en ervaren dreiging wordt bijzonder serieus genomen en er worden grote inspanningen gedaan op het gebied van terreurbestrijding en preventie. Deze focus op preventie roept vragen over radicalisering en de-radicalisering op. Hoe meer inzicht we verwerven in radicaliseringsprocessen en mogelijk effectieve interventies, des te meer we kunnen doen om Europa veiliger te maken. Daarom moeten we kennis en expertise uit verschillende disciplines en invalshoeken samenbrengen en netwerken en netwerken van netwerken vormen, waarbinnen die kennis kan worden gedeeld. Dit is ook een van de doelstellingen van het project "Terrorisme en radicalisering: Europees netwerk-gebaseerd preventie- en voorlichtingsprogramma - TERRA".

¹ Een Britse soldaat in Londen (Verenigd Koninkrijk), een bejaarde islamitische man in de West Midlands (Verenigd Koninkrijk), twee leden van een extreem-rechtse partij in Athene (Griekenland) en drie hooggeplaatste leden van de *Partiya Karkerên Kurdistan* (PKK, Koerdische Arbeiderspartij) in Parijs (Frankrijk). Zie Europol, TE-SAT 2014, p. 11

² TE-SAT 2014, p. 8, 11

Het TERRA project³

Het TERRA onderzoek is ontworpen om informatie te leveren over psychosociale factoren, die een rol spelen in het radicaliseringsproces, en deze kennis te vertalen naar een formaat waarmee zij de dagelijkse werkzaamheden van de doelgroepen kan ondersteunen. Docenten, religieuze leiders, journalisten, ordehandhavers, maatschappelijk werkers en beleidsmakers vormen de doelgroep voor TERRA's werk. Zij zijn de sleutelfiguren die de in het project opgedane kennis zullen toepassen. TERRA geeft ook de rol van slachtoffers en voormalig radicalen een primaire plaats in zijn model. Dit biedt een unieke gelegenheid om hun verhalen te betrekken bij het creëren van nieuw preventie- en de-radicaliseringsmateriaal.

Dit literatuuronderzoek biedt het theoretische kader voor de ontwikkeling van TERRA's hulpprogramma's. Daarom richt het zich in het bijzonder op praktische radicaliseringsmodellen om te achterhalen waarom iemand zou kunnen radicaliseren, wie de sleutelfiguren zijn die dat proces zouden kunnen beïnvloeden, en wat zij zouden kunnen doen.

Door terrorismeslachtoffers en voormalig radicalen in staat te stellen om hun stem te laten horen, en door dit combineren met de kennis en ervaring die wij hebben opgedaan in interviews met professionals en literatuuronderzoek, beoogt TERRA ondersteuningsinstrumenten voor deze doelgroepen te ontwikkelen. Het project zal verder gebruik maken van de netwerken van terrorismeslachtoffers en deze ondersteunen bij hun bewustmakings- en preventiewerk. Daarnaast zal het project andere netwerken met elkaar in contact brengen, zodat ze elkaars expertise kunnen aanvullen.

³ Het TERRA project wordt uitgevoerd door Impact, het Nederlandse nationale kennis- en adviescentrum voor psychosociale zorg in geval van kritieke incidenten, en het Netwerk van Verenigingen van Terrorismeslachtoffers (NAVt) en de Vereniging voor Steun aan Slachtoffers van 11 maart (AVM11), Spanje. In 2012 kende het Directoraat-generaal van Binnenlandse Zaken van de Europese Commissie, Impact en AVM11 voor dit project een subsidie toe.

2 Methodologie

Om de doelstellingen van het TERRA-project te behalen, is het onderzoek dat daaraan ten grondslag ligt gefaseerd ontworpen. De eerste fase is een literatuuronderzoek, bedoeld om actuele, moderne kennis van radicalisering en terrorisme als fenomeen te verzamelen. De aandacht van ons onderzoek richt zich ook op concrete initiatieven en behoeften, die TERRA wellicht kan ondersteunen.

2.1 Literatuuronderzoek

Er bestaat een immense hoeveelheid literatuur over terrorisme en radicalisering. Ons onderzoek richtte zich op het filteren van deze literatuur op haar directe relevantie voor TERRA. Het project is niet van plan om iets toe te voegen aan het onderzoek naar definities van radicalisering of terrorisme, maar vraagt zich af hoe wetenschappelijk onderzoek kan worden gebruikt bij het ontwikkelen van praktische hulpmiddelen ter ondersteuning van vakspecialisten bij zowel het herkennen van, als het reageren op radicalisering. Teneinde een basis te leggen voor een onderzoeksstructuur, richtte ons literatuuronderzoek zich op het beantwoorden van concrete vragen, die centraal staan in het TERRA project. Deze luiden:

- Welke cruciale factoren in het radicaliseringsproces zouden door een preventief programma of de-radicaliseringstraject aangepakt kunnen worden?
- Zijn er specifieke sociale of demografische groepen die bijzonder vatbaar zijn voor radicalisering?
- Wie zijn volgens TERRA sleutelfiguren – welke professionals spelen een belangrijke rol bij de beïnvloeding van een radicaliserende persoon?
- Kunnen wij lering trekken uit de literatuur over de rol van deze sleutelfiguren, die onze keuzes gaande het onderzoek kan beïnvloeden of als naslagwerk kan dienen?
- Kunnen wij lering trekken uit eerdere de-radicaliseringsprogramma's, die van invloed kan zijn op het ontwerp van de TERRA onderzoeks- en/of hulpmiddelen?

Europa maakte zich al lang zorgen over het terrorisme, waardoor ruim vóór de aanslagen van 11 september in 2001 al gespecialiseerde literatuur ontstond. Na 11 september ontwikkelde zich een nieuwe literatuur, grotendeels gewijd aan het moslim extremisme. Om zich de overvloed aan moderne kennis over het onderwerp eigen te maken, werd deze literatuur uitgebreid onderzocht. Christmann⁴ biedt een waardevolle lijst van zoektermen, en de huidige auteurs gebruikten deze lijst als basis voor het opstellen van de tabel in Appendix 1. Christmann's onderzoek richtte zich op het moslim terrorisme en zijn radicalisering in het Verenigd Koninkrijk; maar om het bredere bereik van TERRA weer te geven, werden termen die betrekking hebben op andere vormen van terrorisme ook opgenomen.

⁴ Christmann (2012) pag.74

Deze termen werden geclusterd en onderling gecombineerd, om vervolgens verder gecombineerd te worden met andere relevante termen op het gebied van religieus of politiek terrorisme (e.g. rechts of links, separatistisch of unionist, katholiek, Joods en protestants). Deze termen werden afgeleid van een internetonderzoek naar de huidige vormen van Europees terrorisme. Appendix 1 geeft een lijst van primaire en secundaire zoektermen en een diagram dat de gebruikte zoekstrategie visualiseert.

Om het zoeken te verfijnen in tijd, hebben we de sinds 1990 gepubliceerde artikelen bij ons onderzoek betrokken. Hierdoor konden wij ervoor zorgen dat ook de literatuur kon worden opgenomen die voortkomt uit de periode voorafgaande aan de opmars van de moslim radicalisering in de VS en in Europa.

Terwijl TERRA zich vooral richt op het terrorisme en de radicalisering binnen Europa, ontstond na de aanslagen op 11 september ook relevante literatuur die zich concentreert op terroristische activiteiten tegen Amerika. Wanneer deze werken bijzonder relevant geacht werden, werden zij ook meegenomen. Zie Appendix 1 voor een volledige lijst van primaire en secundaire zoektermen.

De zoekopdracht leverde in totaal 6831 hits op, waarvan de titels en de samenvattingen vervolgens gescreend werden op relevantie. De literatuur, die van direct belang geacht werd, werd vervolgens volledig doorgenomen door de onderzoekers van Impact. Onze zoekopdracht geschiedde conform de sneeuwbalmethodiek, waarbij verwijzingen in artikelen uit de oorspronkelijke zoekopdracht eveneens werden gelezen en, indien van bijzonder belang, werden opgenomen.

3 Literatuuronderzoek

3.1 Een definitie van termen

Het probleem van een definitie van het begrip “terrorisme” wordt vaak genoemd in de literatuur over het onderwerp, en sommige auteurs concluderen zelfs dat het “onwaarschijnlijk is dat er ooit een definitie gevonden zal worden, waarin iedereen zich kan vinden.”⁵ Dit probleem lijkt te ontstaan in het kader van de activiteiten die als terroristische acties worden beschouwd, het doel waarvoor deze acties worden uitgevoerd en de vocabulaire daaromheen: “Wie voor de één een terrorist is, is voor een ander een vrijheidsstrijder.”⁶

TERRA heeft een brede, Europese, focus. Zowel de gemeenschappelijke Europese bedreigingen als de kleinere nationale groeperingen zullen worden opgenomen in onze definitie van terroristische organisaties. Voor het doel van deze studie, emuleren wij Neumann en Rogers⁷ die het Panel op Hoog Niveau van de Verenigde Naties inzake dreigingen, uitdagingen en veranderingen volgen, waarin terrorisme wordt omschreven als: ‘elke actie ... die beoogt te leiden tot de dood of ernstig lichamelijk letsel van burgers of niet-strijders, wanneer het doel van een dergelijk besluit, naar aard en context, is om een bevolking te intimideren, of om een regering of internationale organisatie te dwingen om een handeling uit te voeren of om zich van een handeling te onthouden.’⁸ Belangrijke elementen van deze definitie zijn de bedreiging van de niet-strijdende bevolking en het doel van intimidatie. In aanvulling op het laatste deel van deze definitie benadrukken wij dat terroristische daden meestal symbolisch in intentie zijn. Daarmee verschillen zij van andere vormen van politiek geweld, in dat het beoogde geweld niet gelijk is aan de beoogde aandacht.⁹ Veel deskundigen zijn het erover eens dat het terrorisme het gezag van de heersende macht wil ondermijnen, maar de militaire kracht voor het omverwerpen van de regering of het bereiken van zijn strategische doelen ontbeert.¹⁰

Het hoeft daarom niet de feitelijke effectiviteit van het terrorisme te zijn, die personen aanspoort tot het zelf plegen van terreurdaden. Maar, zoals Louis (2009) stelt, bij het beschouwen van de motieven voor betrokkenheid bij terroristische activiteiten moet aandacht worden besteed aan (1) iemands overtuiging van de effectiviteit van terreur ten opzichte van alternatieve overtuigende of dwingende tactieken; en (2) de psychologische identiteiten waarin deze meningen zijn verankerd.¹¹

⁵ Shafritz *et al* (1991) pag. 260. See also Tadema (2008) pag. 99 -124; Pena and Opatow (2011) pag. 133; Schmid (2013) pag. 15-17

⁶ Moghaddam (2005) pag. 161

⁷ Neumann en Rogers (2007) pag. 7

⁸ Document Verenigde Naties A/59/565 (2004).

⁹ Post *et al* (2009) pag. 15; Schmid (2013) pag. 15

¹⁰ Post *et al* (2009) pag. 14; Jenkins (2006); Abrahms (2006).

¹¹ Louis (2009) pag. 125, 129.

Dit maakt ook onderdeel uit van de definitie van terrorisme door Schmid (2013), die aangeeft dat terrorisme niet alleen naar een handeling of gedraging verwijst, maar ook naar een “*doctrine* over de veronderstelde effectiviteit van een speciale vorm of tactiek van angstaanjagend, dwangmatig politiek geweld”.¹²

De huidige tegenmaatregelen richten zich niet alleen op de daadwerkelijke uitvoering van de aanvallen, maar ook op het voorkomen en het accepteren van de doctrine die het terrorisme vormt. Dit richtte de aandacht op de studie van radicalisering. Definities van radicalisering zijn er, opnieuw, in overvloed – hoofdzakelijk als gevolg van het gebruik ervan in de politieke arena, waar definities worden gebruikt om beleidskeuzen te motiveren. Academische definities lijken vaak te worden gekleurd door de specifieke discipline, en een veelgehoorde klacht is dat deze definities vaak lijden onder een gebrek aan precisie.¹³ Auteurs zijn ook vaak geneigd om onderscheid aan te brengen tussen de verschillende vormen van radicalisering.¹⁴ Een belangrijk verschil is het onderscheid tussen gewelddadige en niet-gewelddadige radicalisering. Het hebben van radicale standpunten leidt niet noodzakelijk tot het accepteren van terreur als een tactiek.¹⁵

Een vrij volledige en nauwkeurige definitie is geformuleerd door Schmid, op basis van jarenlang onderzoek en een grondige inventarisatie en analyse van bestaande definities. Hij definieert radicalisering als volgt:

“Een individueel of collectief (groeps)proces waarbij, meestal in een situatie van politieke polarisatie, de normale praktijken van dialoog, compromissen en tolerantie tussen politieke actoren en groepen met uiteenlopende belangen worden verlaten door één of beide partijen in een conflict dyade, ten gunste van een groeiende bereidheid om conflicten te beslechten met confronterende tactieken. Deze kunnen bestaan uit (i) het gebruik van (gewelddadige) druk en dwang, (ii) verschillende vormen van politiek geweld, anders dan terrorisme, of (iii) het optreden van gewelddadig extremisme in de vorm van terrorisme en oorlogsmisdaden. Van de zijde van rebelligroeperingen wordt het proces meestal vergezeld van een ideologische socialisatie, die afwijkt van de doorsnee of gebruikelijke standpunten, en die overgaat op meer radicale of extremistische standpunten, waarbij een dichotoom wereldbeeld ontstaat en een alternatief uitgangspunt voor politieke mobilisatie buiten het dominante politieke bestel wordt geaccepteerd, omdat het bestaande systeem niet langer erkend wordt als geschikt of gerechtvaardigd.”¹⁶

¹² Schmid (2013) pag. 16

¹³ Borum (2011/1); Schmid (2013) pag. 17

¹⁴ Sedgwick (2010); Wilner & Dubouloz (2011) pag. 420

¹⁵ Bartlett, Birdwell en King (2010)

¹⁶ Schmid (2013) pag. 18

Deze definitie combineert veel aspecten die min of meer gedeeltelijk aangestipt worden in andere definities:

- het is een individueel proces, én een groepsproces (dus psychologische én sociale factoren dienen in aanmerking te worden genomen)¹⁷
- het wordt gekenmerkt door de verwerping van de legitimiteit van de bestaande orde¹⁸
- het kan leiden tot zowel geweldloze tactieken als gewelddadige of terroristische acties¹⁹
- het bestaat uit processen van ideologisch en sociaal isolement van de maatschappij en een dichotoom wereldbeeld²⁰
- het is in wezen een proces van verandering, dat een steeds grotere inzet voor een conflict tussen de groepen onderling rechtvaardigt²¹

TERRA's uitgangspunt is dat preventie daarom de genoemde aspecten van radicalisering moet aanpakken. Veranderingsprocessen moeten worden opgemerkt en bewaakt, sociaal isolement moet geen kans krijgen, en de ontwikkeling van een voorkeur voor geweldstactieken moet worden gestopt. De bestaande orde moet zijn legitimiteit tevens blijven bewijzen.

Moghaddam betoogt dat radicalisering in wezen vaak begint wanneer een etnische, religieuze, politieke of zelfs professionele groep ervaart dat zij achtergesteld wordt ten opzichte van andere groepen. Daarom omvat preventie niet alleen de ondersteuning van kwetsbare personen, maar kan zij ook verwijzen naar een globale aanpak, waarin tolerantie en gelijkheid worden gestimuleerd binnen de samenleving als geheel, zodat misverstanden, wantrouwen, ongelijkheid en discriminatie tussen etnische groepen voorkomen worden.²² Om handige hulpmiddelen voor preventie op zowel micro- als macroniveau te ontwikkelen, moet TERRA een theorie formuleren over de psychologische en sociale processen die een rol spelen bij radicalisering. Van wat er bekend is over die processen, zijn er veel radicaliseringsmodellen ontwikkeld. We gaan nu over tot het behandelen van deze modellen en hun respectieve waarde voor TERRA.

¹⁷ Zie ook Post et al. (2009)

¹⁸ Zie ook Demant, Slootman, Buijs & Tillie (2008)

¹⁹ Zie ook Veldhuis, Birdwell, en King (2010)

²⁰ Zie ook Moghaddam (2005) pag. 165

²¹ Zie ook McCauley en Moskalenko (2008) pag. 416; Christmann (2012) pag. 10

²² Staub (2007) geeft een gedetailleerde beschrijving van de mogelijke preventieve acties en wat ze kunnen bereiken in Amsterdam, Nederland.

3.2 De psychologische modellen van het radicaliseringsproces

De afgelopen jaren is een overvloed aan literatuur verschenen in antwoord op de fundamentele vraag, waarmee de meeste onderzoekers van dit onderwerp lijken te worstelen: waarom zou een burger overgaan tot geweld om zijn/haar²³ politieke of culturele doelstellingen te bereiken? In antwoord op deze vraag bestaan verschillende theorieën over wat een persoon²⁴ beweegt om te radicaliseren, welke factoren hem op de weg van toenemende betrokkenheid bij de zaak sturen, en ten slotte, wat hem ertoe beweegt om een terroristische aanslag te plegen. De theoretische stukken over dit onderwerp die ons literatuuronderzoek opleverde, richten zich voornamelijk op het moslim terrorisme, maar diverse factoren blijken ook te gelden voor andere vormen van radicalisering.²⁵

Op het eerste gezicht lijken deze documenten qua procesbeschrijving sterk op elkaar. Ogenschijnlijk laten ze allemaal het proces zien waardoor een gewone burger zich een bepaalde reeks overtuigingen eigen maakt en/of betrokken raakt bij een groep, die deze meningen versterkt, om uiteindelijk gewelddadigheden tegen de burgerbevolking uit te voeren, in de overtuiging dat deze daad op enige wijze de doelstellingen van de groep zal bevorderen. Deze theorieën verschillen sterk in omvang, en een nader onderzoek toont aan dat zij elkaar niet echt bestrijden, maar eerder aanvullen, waarbij de één een bepaald onderdeel van het proces gedetailleerder beschrijft dan de ander.

Alle modellen die wij hieronder zullen bespreken, leveren een waardevolle bijdrage aan de theoretische discussie over radicalisering; en hoe die het best kan worden beschouwd en benaderd. Voor TERRA's onderzoek is het echter noodzakelijk dat wij een standpunt innemen dat zowel specifiek is – voor wat betreft de psychologische factoren, die van invloed zijn op een persoon in het radicaliseringsproces – als breed, in die zin dat het van toepassing moet zijn op de verschillende en veranderende vormen van radicalisering, die een bedreiging vormen voor de huidige Europese samenleving. Om die redenen, en omdat deze het radicaliseren van een persoon met dezelfde mate van aandacht tijdens gehele proces volgt, hebben wij Moghaddams Trapmodel naar het Terrorisme²⁶ gekozen als basis voor TERRA's onderzoek.

²³ Om redenen van leesbaarheid zal de geradicaliseerde persoon verder worden geduid als 'hij'.

²⁴ Schmid (2013) maakt een uiterst waardevol punt over de ontwikkeling van radicalisering duidelijk, wanneer hij stelt dat radicalisering niet slechts kan worden waargenomen op individueel niveau, maar ook op een politiek niveau, wanneer zogenaamde democratische landen hun toevlucht nemen tot praktijken als martelingen en “vertolking” die niet beantwoorden aan de internationale normen inzake mensenrechten. TERRA's werkingssfeer richt zich op het individu, maar Schmid wijst op een belangrijk standpunt voor toekomstig onderzoek.

²⁵ De Koster en Houtman (2008); Van den Bos, Loseman en Doosje (2009); Doosje, Van den Bos, Loseman, Arndt en Mann (2012)

²⁶ Moghaddam (2005)

Moghaddams trapmodel naar terrorisme²⁷ beschrijft een proces waarbij een persoon steeds een verdieping hoger komt via vijf conceptuele “trede” in een trappenhuis. Hij begint op de onderaan en eindigt op de vijfde trede – de terreurdaad.

Figuur 2: Het Trapmodel naar Terrorismisme

Moghaddam legt de nadruk op de psychologische aspecten van dit proces. In zijn concept is de begane grond de algemene perceptie die een populatie heeft van haar materiële omstandigheden. Cruciaal voor deze perceptie zijn de elementen eerlijkheid en rechtvaardige behandeling. Moghaddam gebruikt het begrip “ervaren achterstelling” voor het psychologische verschijnsel dat een persoon het idee heeft dat hij en medeleden van een etnische, religieuze, politieke of zelfs beroepsgroep niet dezelfde voordelen genieten als leden van andere groepen. Hoewel Moghaddams model vooral is gebaseerd op moslim radicalisering, heeft onderzoek in Nederland van Doosje et al. aangetoond dat ervaren onrechtvaardigheid, symbolische bedreiging van de groepsidentiteit en relatieve achterstelling ook bepalende factoren zijn voor de gevoeligheid om extreem-rechtse attitudes en gedrag aan te nemen.²⁸

²⁷ Moghaddam (2005) en (2006)

²⁸ Doosje et al (2012)

Het gevoel dat hij op rechtmatige manieren geen invloed kan uitoefenen op deze situatie kan ertoe leiden dat hij op de eerste verdieping belandt, die Moghaddam "subjectief ervaren mogelijkheden om een oneerlijke behandeling tegen te gaan" noemt.

Op dit deel van de trap kan iemands voortgang op de trap worden gestopt door toegang tot rechtmatige manieren om de ervaren oneerlijkheid aan te pakken. Deze legitieme manieren zouden bijvoorbeeld juridische procedures kunnen zijn, of de mogelijkheid om aan democratische processen deel te nemen die de situatie van de groep positief kunnen beïnvloeden. Als deze mogelijkheden echter niet beschikbaar zijn, kan een gevoel van onrecht verder uitkristalliseren, wat leidt naar de volgende verdieping: "verleggen van agressie."

Op de tweede verdieping hebben sommige mensen het idee dat er geen rechtmatige vormen van verhaal bestaan tegen de "onrechtvaardigheden" die zij ervaren. Deze percepties vormen de basis voor een nieuwe moraliteit. Hierbij wordt de schuld voor de onrechtvaardige situatie bij de groep gelegd die zich schijnbaar in een betere positie bevindt. Tegenstellingen tussen groepen worden benadrukt, een sterke wij-zij-denkrant komt tot ontwikkeling, en geweld tegen een of meerdere groepen van buitenstaanders wordt gezien als moreel acceptabel.²⁹ Op de derde verdieping, "morele betrokkenheid" genaamd, maakt de persoon zich deze parallelle moraal meer eigen, waardoor hij gaat denken dat een ideale maatschappij bereikbaar is en dat alle middelen hiertoe gerechtvaardigd zijn. Op deze verdieping wordt de verbintenis met een terroristische organisatie en/of zaak aangegaan. Tactieken die organisaties gebruiken om rekruten te winnen voor hun zaak zijn o.a. isolatie, opname in de groep, geheimhouding en angst.

Het komt ook voor dat de personen die moreel loskomen van de gewone maatschappij, met een denkrant van 'terreur is gerechtvaardigd', helemaal alleen opereren ('lone wolves'), of met slechts een of twee anderen samenwerken. Dit soort personen hebben dus geen operationele banden met grotere terreurnetwerken. Deze 'lone wolves' of 'zelf-gegenereerde' terroristen zijn vaak zwaar beïnvloed door terroristische websites of door informatie uit jihadistische tijdschriften, die gedetailleerde informatie over het fabriceren van bommen bevat.

Moghaddam stelt dat als mensen eenmaal de vierde verdieping "consolidering van het categorische denken en het als legitiem ervaren van de terroristische organisatie" hebben bereikt, de terreurorganisatie met haar parallelle moraal een centrale plaats in hun dagelijks leven inneemt.³⁰ Ze functioneren nu als lid van een terroristische cel, waar ze veel positieve aandacht van krijgen, zowel van een ronselaar als van een celleider. Bij lone wolves, 'zelf-gegenereerde' terroristische individuen en kleine groepen, wordt het gedrag vaak versterkt onder invloed van het internet en Jihadistische websites. Deze gedragsversterking wordt ook gehandhaafd dankzij een "parallel universum" dat door de terroristische persoon is gecreëerd, een universum dat compleet geheim wordt gehouden en waarin de gewone samenleving als kwaadaardig wordt beschouwd en als een gerechtvaardigd doelwit voor terroristische aanslagen.

²⁹ Jessica Stern (2004) stelt dat de terrorist zichzelf uiteindelijk als moreel volmaakt "goed" gaat zien. P. xxviii

³⁰ Moghaddam (2005) p. 165

De vijfde en bovenste verdieping wordt "de terroristische daad en ontwijking van remmingsmechanismen" genoemd. In dit stadium zal de persoon, die nu als lone wolf of lid van een terroristische cel een volwaardig terrorist is geworden, burgers resoluut als "zij" categoriseren in de wij-zij-formulering, en geweld tegen hen op deze manier rechtvaardigen. De terroristische daad wordt uitgevoerd door het ontwijken van mechanismen die burgers normaliter weerhouden om elkaar pijn te doen (zoals medelijden); door de snelheid waarmee de terroristische daad wordt gepleegd, waarbij de terrorist geen tijd heeft om contact of een emotionele connectie met zijn slachtoffers te maken, en door de overtuiging dat de daad wordt gepleegd tegen een vijandige bevolking.

Er zijn slechts weinigen die kritiek hebben op de Moghaddams theorie, zoals bijvoorbeeld Lygre et al. (2011). Deze auteurs hebben met een literatuuronderzoek naar studies over terrorisme gezocht naar bewijs voor Moghaddams theorie. Zij hebben geconcludeerd dat, terwijl de fenomenen beschreven op elke trede breed werden ondersteund door empirisch bewijs,³¹ de verplaatsing van een trede naar de volgende minder duidelijk zichtbaar was in empirisch onderzoek.³²

Het onderzoek van Lygre *et al.* bevestigt dat Moghaddams theorie een verantwoorde is. Met verwijzing naar hun stelling, dat de overgang van de ene trede naar de volgende niet empirisch wordt ondersteund, stellen zij voor om de trappen niet per definitie als lineair te beschouwen, maar meer als "componenten" van het radicaliseringsproces, met een toenemende kans op terrorisme wanneer de componenten in een bepaalde situatie convergeren. Dit is ook het uitgangspunt voor een aantal andere modellen, waarvan sommige het radicaliseringsproces slechts ten dele beschrijven, sommige gericht zijn op het meest passende antwoord op radicalisering, en sommige het in een brede maatschappelijke context plaatsen. Hoewel geen van deze benaderingen in een enkel opzicht irrelevant is, maakt hun toepassingsgebied hen minder geschikt voor direct gebruik door TERRA. Een aantal belangrijke invalshoeken kunnen eraan worden ontleend, die hieronder, voornamelijk na het overzicht van Christmann (2012), worden besproken.

De Preventiepiramide³³ bestaat uit een piramide die is verdeeld in vier lagen. De onderste laag weergeeft alle leden van de samenleving, de tweede laag weergeeft de meest kwetsbare van deze leden, de derde laag weergeeft het moment waarop een aantal van de meer kwetsbare personen langzaam radicaliseert, en de vierde en hoogste laag weergeeft enkele personen die actief de wet overtreden.

Op ieder van deze lagen volgt van een gepaste reactie vanuit de burgermaatschappij, achtereenvolgens een algemene benadering, een gerichte aanpak, een interventie, en een

³¹ Lygre et al. (2011) p 612

³² Ibid. P. 613. Ook in 2011 echter, deden Wilner en Dubouloz een eerste poging om inzicht te geven in de overgangen door de auto bibliografische account van het radicaliseringsproces te analyseren door de lens van de 'transformative learning theory'. Wat zij noemen 'transformative radicalisation' verklaart hoe trigger factoren het zoeken van betekenis processen verbinden aan de verandering van het gedrag. Zij gebruiken niet expliciet de termen van Moghaddams model, maar de processen die zij beschrijven zijn enigszins gelijk. Het zou dus interessant zijn om hier meer onderzoek naar te doen.

³³ Audit Commissie (2008) pag. 12

beleidsmaatregel. In dit model ligt de nadruk vooral op het vanuit de context juiste antwoord aan een radicaliserende persoon. Het eigenlijke radicaliseringsproces wordt niet beschreven in psychologische termen, maar vormt de helling waarlangs een persoon zou stijgen om uiteindelijk de bovenste laag te bereiken. Hoewel de Preventiepiramide zich minder richt op de psychosociale factoren van het proces, voegt het wel een waardevol perspectief toe aan theorieën over hoe er op radicalisering gereageerd kan worden. Voor de aanbevelingen, die TERRA levert over deze reacties, is het belangrijk dat reactievormen gekoppeld worden aan de juiste ‘treden’, om te voorkomen dat interventies meer kwaad dan goed doen.

Het Vier-fasen-radicaliseringsmodel van de politie van New York³⁴ vergt enige discussie, omdat dit model de rol van ideologie sterker benadrukt dan de meeste andere modellen. Het NYPD-model richt zich op moslim radicalisering, en onderscheidt een pre-radicaliseringsfase, een zelf-identificatiefase, een indoctrinatiefase en een jihadisatiefase. In dit model betreft de pre-radicaliseringsfase of de “plaats van oorsprong”, het op zoek zijn of gaan naar verbinding met Salafi-islam, dat aldus wordt beschouwd als oorzaak of motief van radicalisering.³⁵ Het is in feite een populaire gedachte van veel beleidsmakers en journalisten dat ‘moslim terrorisme’ het resultaat is van extremistische tendensen, die inherent zijn aan een religie. Vooral als het gaat om zelfmoordaanslagen, benadrukken journalisten en onderzoekers vaak de ideologische motieven.³⁶

Bijgevolg behandelen diverse bestrijdingsmethoden ideologie vaak als de belangrijkste motivatie voor geweld, en promoten zij een 'gematigde' islam.³⁷ McCauley wijst erop dat dit heel goed een averechts effect kan hebben, aangezien moslims dit zouden kunnen beschouwen (of jihadisten het zelfs zouden kunnen gebruiken) als een ‘interventie in de religieuze identiteit’ of een ‘aanval op de islam van binnenuit’.³⁸ Molix en Nichols (2012) waarschuwen ook tegen ‘pogingen tot overtuigen’, vooral door personen met andere waarden en een andere zienswijze, omdat dit de radicalisering eerder zou kunnen versterken, in plaats van dat het de andere kant belicht. Deze aanpak is waarschijnlijk ook gedoemd te mislukken, omdat de meeste auteurs ervan overtuigd zijn dat de rol van ideologie als oorzaak verkeerd wordt begrepen of ten minste sterk wordt overschat.

Het valt niet te ontkennen dat ideologie een zekere rol speelt in radicalisering. Maar op basis van de observaties in wetenschappelijk onderzoek kan het verband niet worden beschreven als oorzakelijk. Naleving van een reeks overtuigingen (cognitieve radicalisering) leidt niet automatisch tot radicaliseringsgedrag.³⁹ Dit wordt ook gesteld in de NYPD model, waarin wordt opgemerkt dat in de pre-radicaliseringsfase ook een stimulans en een gelegenheid

³⁴ NYPD (2007) pag. 21

³⁵ Aly en Striegheer (2012)

³⁶ Kassim (2011), Van der Pligt (2009), McCauley en Moskalenko (2012)

³⁷ Aly en Striegheer (2012) pag. 849

³⁸ McCauley (2011)

³⁹ Aly en Striegheer (2012), Kassim (2011), Van der Pligt (2009)

aanwezig dienen te zijn. Deze stimulans of gelegenheid kan bijvoorbeeld een groep of een recruiter zijn, met wie zij in aanraking zijn gekomen.

Dus niet iedere fundamentalist is een potentiële terrorist, net zoals niet iedere terrorist oorspronkelijk een fundamentalistisch blijkt te zijn geweest.⁴⁰ Diverse onderzoeken laten zien dat in de meeste gevallen, jihadisten oorspronkelijk geen religieuze achtergrond hadden, en dat ideologie pas later in het radicaliseringsproces een belangrijke factor werd.⁴¹ Empirisch onderzoek toont aan, dat mensen hun radicaliseringsproces om de meest uiteenlopende sociale redenen en op de meeste uiteenlopende manieren beginnen, niet alleen omdat ze zich eerst voelden aangetrokken door een serie abstracte ideeën die hen aanzet tot gewelddadig gedrag.⁴² Ideologie kan wel worden gebruikt om het geweld te rechtvaardigen.⁴³

Aan de hand van het Trapmodel van Moghaddam benadert TERRA radicalisering als een proces van identiteitsvorming, beïnvloed door groepsdynamiek. Ideologie is dus meer een ‘dimensie’ van het proces⁴⁴, of een ‘voertuig voor groepsvorming, een morele sjabloon voor het samenstellen van de binnen-de-groep- en buiten-de-groepbegrenzing’⁴⁵. Hoe minder zeker een persoon is over zichzelf, zijn plaats in de wereld of het geaccepteerd worden door een groep, hoe meer behoefte hij heeft aan een ideologie en een groep die zorgt voor een duidelijke en positieve identiteit.⁴⁶ Radicalisering naar extreemrechts start vaak met een zoektocht naar acceptatie en saamhorigheid. Wanneer hij eenmaal een groep heeft gevonden, die daaraan voldoet, begint het nieuwe lid de normen en ideologieën van de groep over te nemen. Ideologie speelt dus een belangrijke rol in de processen en mechanismen verbonden met radicalisering, maar is niet per se het vertrekpunt en op zich geen reden voor terrorisme. Dit lijkt misschien een subtiel verschil, maar het heeft belangrijke gevolgen voor de keuze van een preventieve aanpak. Voor TERRA is de belangrijkste conclusie dat ideologie en sociale processen altijd in onderling verband moeten worden aangepakt.

Ook in het **Wiktorowicz al Muhajiroun model**⁴⁷ wordt de ‘religieus-zoekendimensie’ expliciet vermeld, samen met de ‘cognitieve opening’, waarbij zich een vraag naar nieuwe ideeën en invalshoeken ontwikkelt; ‘kaderaanpassing’, die verwijst naar de vraag naar een leverancier in de vorm van een radicale groep; en ‘socialisatie’, het proces waarbij een persoon zich aanpast aan de groepsideeën en -waarden. Dit onderzoek is gebaseerd op veldwerk, uitgevoerd met een radicale moslim groep in Engeland, die het gebruik van geweld tegen Westerse belangen in moslimlanden en de vestiging van een islamitische staat ondersteunt. Hiermee wordt empirisch bevestigd dat deze processen kunnen worden waargenomen, althans in moslim radicalisering.

⁴⁰ Bakker (2006) pag. 39

⁴¹ Sageman (2004), Bakker (2006), Silke (2008)

⁴² START onderzoeksoopdracht 2014

⁴³ McCauley en Moskalenko (2012)

⁴⁴ Van den Bos (2009)

⁴⁵ Aly en Striegheer (2012)

⁴⁶ Meertens (2007), De Wolf en Doosje (2010)

⁴⁷ Wiktorowicz (2004)

Dit is ook een kenmerk van **Sagemans vier-fasen-proces**:⁴⁸ Sagemans werk, ontstaan tijdens jarenlang onderzoek en in zijn functie als adviseur van de Amerikaanse regering, vormt een indrukwekkende verzameling bewijsmateriaal. Hij richt zich op moslim extremisme op internationaal niveau, en onderscheidt vier factoren die bijdragen aan radicalisering. De eerste factor verwijst naar een lid van een breder publiek, dat een gevoel van morele verontwaardiging ervaart als direct gevolg van vermeende schendingen van het rechtvaardigheidsgevoel, bijvoorbeeld het doden van moslims in Bosnië. De tweede factor is een interpretatie van de gebeurtenissen waarin deze incidenten niet langer worden gezien als opzichzelfstaand, maar als onderdeel van een meer algemene strijd tegen de islam. In de derde factor wordt deze perceptie weerspiegeld in zijn dagelijkse leven; dat wil zeggen, de discriminatie die die persoon zelf ervaart of meent te ervaren, lijkt zijn perceptie van een algehele oorlog tegen de islam te bevestigen. Uiteindelijk worden deze gevoelens omgezet in daden, wanneer hij een netwerk zoekt van gelijkgestemde geesten. Een interessant aspect van Sagemans werk is, dat het ook het op sensatie en roem uitziende gedrag van jonge mannen beschouwt als factor in hun neiging naar aansluiting bij een radicale groep. Dit aspect (dat niet tot uitdrukking komt in Moghaddams Trap) bevat een aantal waardevolle inzichten voor onze bespreking van de implicaties van het literatuuronderzoek voor de belangrijkste doelgroepen van TERRA, in het bijzonder voor journalisten. Sagemans model is ook overtuigend. Echter, in termen van aandachtspunten lijkt het enigszins asymmetrisch, met veel nadruk in fase 1, 2 en 3 op de factoren die een persoon, op zoek naar een radicale fractie, motiveren. Er wordt in dit werk echter weinig aandacht besteed aan factoren die een rol spelen in het leven van een individu, nadat hij zich bij een radicale groep heeft aangesloten. Sagemans model kan worden gezien als ondersteuning bij het visualiseren van de stap tussen Moghaddams eerste en tweede trede. Zijn model geeft uiting aan het begin van het radicaliseringsproces, en niet aan de vorderingen van de persoon vanaf het eerste contact met deze groep tot aan het plegen een geweldpleging in haar naam. Dit is weliswaar uitgewerkt, maar in **Taarnby's** werk, een case study over de cel die de 9/11 aanslagen pleegde. Hij noemt ook de toenemende afzondering en celvorming, de acceptatie van geweld als een legitiem politiek middel, en contact met een 'poortwachter' als volgende stappen in de richting van een terroristische daad.⁴⁹ Dit is in feite een vollediger beeld van de processen die Moghaddam ook noemt in zijn Trapmodel.

Het **Trajectmodel** van **Gill** (2007) biedt een ander perspectief. Hij wijst op het mogelijke belang van een katalysator – een gebeurtenis in de persoonlijke omstandigheden van de persoon – en op de sterke invloed die bepaalde familie- of vriendschapsbanden met een radicale groep kunnen hebben op recruitment. Dat zijn ook nuttige inzichten die TERRA in gedachten moet houden.

McCauley en Moskalenko noemen de grote invloed van familie- of vriendschapsbanden 'de kracht van de liefde' in hun **12-mechanismenmodel** (2008). McCauley en Moskalenko benoemen drie domeinen waarin radicalisering kan plaatsvinden: persoonlijk, groep en massa:

⁴⁸ Sageman (2004), (2008)

⁴⁹ Taarnby (2005)

Figuur 1: McCauleys en Moskalenko's 12-mechanismenmodel⁵⁰

Niveau van radicalisering	Mechanisme
Individueel	1. Persoonlijke slachtofferschap
	2. Politieke onvrede
	3. Aansluiting bij een radicale groep - het glibberige pad
	4. Aansluiting bij een radicale groep - de kracht van liefde
	5. Extremitetsverschuiving in gelijkgestemde groepen
Groep	6. Extreme onderlinge samenhang door isolatie en dreiging
	7. Concurreren om dezelfde aanhang
	8. Concurreren met staatsmacht - verdichting
	9. Groepsinterne concurrentie - splijting
Massa	10. Jiu-jitsu-politiek
	11. Haat
	12. Martelaarschap

Binnen dit model spreken de meeste begrippen voor zich, maar we zullen er enkele toelichten. Op individueel niveau beschrijft 'Aansluiting bij een radicale groep – het glibberige pad' het proces waarbij het individu een toenemende mate van toewijding aan en betrokkenheid bij de groep ervaart. Verder laat 'Aansluiting bij een radicale groep – de kracht van liefde' zien hoe een individu wordt gerekruteerd door familie- of vriendschapsbanden. Bij 'Extremitetsverschuiving' worden in het contact met gelijkgestemde groepsleden de meningen steeds sterker gepolariseerd omdat ze elkaar onderling bevestiging geven. Op groepsniveau zien de auteurs vier mechanismen: extreme samenhang wegens isolatie en dreiging, concurreren om dezelfde aanhang (waarbij groepen zich radicaler gaan gedragen of, in sommige gevallen, gewelddadiger, in hun pogingen om steun van een beperkte groep potentiële aanhangers te krijgen), concurreren met staatsmacht (waarbij acties, die soms steeds gewelddadiger worden, een reactie kunnen zijn op overheidsinterventies tegen de groep), en groepsinterne concurrentie, waarbij een bepaald kamp binnen de groep sterker gepolariseerd raakt dan andere kampen in dezelfde groep, wat mogelijk leidt tot een hogere mate van radicalisering. Op macroniveau hebben de auteurs drie mogelijke massamechanismen gevonden: Jiu-jitsu-politiek (waarbij de steun van een populatie aan een leider of beweging kan consolideren als gevolg van dreiging van buitenaf), haat (waarbij een groep buitenstaanders ('out-group') wordt voorgesteld als zo ver weg, dat ze in de ogen van de hele populatie gedehumaniseerd raken, wat daden van extreem geweld rechtvaardigt), en ten slotte martelaarschap (waarbij de herinnering aan degenen die voor de collectieve zaak zijn gestorven in ere wordt gehouden en ze een personificatie van de zaak lijken).

Als we het trapmodel van Moghaddam vergelijken met het model van McCauley en Moskalenko is het duidelijk dat de meeste factoren in het 12-mechanismenmodel (vanaf het derde mechanisme) aansluiten bij fase 3 tot 5 in het trappenhuis. Hieruit kunnen we concluderen dat naarmate personen hoger op de trap komen, het overwicht van de context sterker wordt en de mate van (persoonlijke vrijheid) afneemt. Terwijl in de eerste fases de individuele perceptie

⁵⁰ McCauley en Moskalenko (2008) p. 418

van de omgeving cruciaal is en het vooral draait om psychologische factoren, worden in latere fases specifieke actoren, ideologieën, groepsprocessen e.d. steeds invloedrijker en zijn sociale processen bepalend. Dit moet niet uit het oog worden verloren bij het ontwikkelen van preventiehulpmiddelen.

Doosje en de Wolf (2010) gebruiken het trapmodel van Moghaddam als basis voor uitgebreid onderzoek naar radicalisering onder moslims in Nederland. Op basis van literatuurstudies en vraaggesprekken geven ze voorbeelden van de processen die in het trapmodel worden beschreven, en de signalen die de betreffende processen voor de directe omgeving zichtbaar zouden maken. Ook bespreken ze de mogelijke implicaties van hun bevindingen voor preventie en de-radicalisering. Op basis van hun onderzoek identificeren ze sleutelfiguren die een rol kunnen spelen in de interventie op elk niveau van het radicaliseringsproces.

Figuur 3: Matrix van de Wolf en Doosje

	Sociaal-psychologische factoren	Signalen	Implicaties van de-radicaliseringsprogramma's	Sleutelfiguren
Begane grond	<ul style="list-style-type: none"> • Frustratie over relatieve achterstelling en discriminatie • Onzekerheid • Staat open voor mensen in nabijheid 	<ul style="list-style-type: none"> • Staat potentieel open voor uitleg over ideologie • Zoekende naar positieve sociale identiteit • Wordt beïnvloed door anderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Gevoelens van achterstelling verminderen • Sociale creativiteit stimuleren • Contact maken met mensen die positieve invloed kunnen bieden 	<ul style="list-style-type: none"> • Gemeente, overheid, scholen, media • Gemeente, overheid, moskee • Gemeente, overheid, scholen
Eerste verdieping	<ul style="list-style-type: none"> • Hoop op verbetering versus frustratie bij mislukking 	<ul style="list-style-type: none"> • Geloof verliezen in de rechtvaardigheid van 'het systeem' • Geloof verliezen in effectiviteit van oude groepen 	<ul style="list-style-type: none"> • Gevoel van 'glazen plafond' wegnemen • De effectiviteit van de eigen groep stimuleren 	<ul style="list-style-type: none"> • Gemeente, overheid, scholen, media
Tweede verdieping	<ul style="list-style-type: none"> • Persoonlijk en online contacten zoeken • 'Toewijding' aan de groep 	<ul style="list-style-type: none"> • Verkenning van radicale ideologie 	<ul style="list-style-type: none"> • Andere groepen een duidelijke ideologie aanbieden 	<ul style="list-style-type: none"> • Gemeente, moskee

	Sociaal-psychologische factoren	Signalen	Implicaties van de-radicaliseringsprogramma's	Sleutelfiguren
Derde verdieping	<p>Onzekerheid over status binnen de groep</p> <p>Sterker geloof in de groep door:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Principe van wederkerigheid • Cognitieve dissonantie • Inspanningen rechtvaardigen • Depersonalisatie • Polarisatie • Leren door rolmodellen • Voet-tussen-de-deur-principe • Gebruik van macht 	<p>Nieuwe lid begint:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zich te isoleren van vroegere omgeving • Zich te kleden en te gedragen als prototypische leden van de groep • Te rebelleren tegen andere groepen, vooral die veel op eigen groep lijken • Een andere naam te gebruiken 	<ul style="list-style-type: none"> • Isolement voorkomen • Wijzen op nadelen lidmaatschap groep • Alternatieve groepen aandragen • Voorlichting geven over macht van groep over individu • Signalen opvangen en doorgeven 	<ul style="list-style-type: none"> • Familie, vrienden en kennissen • Scholen • Gemeente, overheid, moskee, verenigingen, werk • Scholen • Familie, vrienden en kennissen
Vierde verdieping	<p>Meer toewijding aan de groep door:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samengaan van persoonlijke en sociale identiteit • Meer macht binnen de groep • Verandering van zelfbeeld dankzij functionele rol 	<ul style="list-style-type: none"> • Leden worden minder zichtbaar vanwege hun grotere deelname in een schaduwwereld • Voorbereiding van aanslag • Leden beginnen zich weer meer westers te kleden en te gedragen • Haat tegen 'ongelovigen' uiten • Nieuwe leden in de 'ware leer' onderwijzen • Tastbare nalatenschap maken • Anderen her-socialiseren 	<ul style="list-style-type: none"> • Signalen opvangen en doorgeven • Zorg ervoor dat de mensen die signalen opvangen weten aan wie ze dit kunnen melden • Kritiek hebben op geweld als middel 	<ul style="list-style-type: none"> • Leerkrachten, buurtwerkers, jeugdwerkers, jeugdinstellingen, politieagenten, cipers, burens, ouders en anderen in de nabijheid • Infiltranten

	Sociaal-psychologische factoren	Signalen	Implicaties van de-radicaliseringsprogramma's	Sleutelfiguren
		door angst in te boezemen		
Vijfde verdieping	<ul style="list-style-type: none"> • Besluiten tot plegen van aanslag • Remmingsmechanismen vermijden door: • Morele uitsluiting door ontmenselijking • Apocalyptisch denken • Geloof in een rechtvaardige wereld • Minder eigen verantwoordelijkheid door hulp van staat 	<ul style="list-style-type: none"> • Een (video)testament maken • Al het geld van de bank halen • Morele uitsluiting van andere groepen communiceren 	<ul style="list-style-type: none"> • Signalen opvangen en doorgeven • Wijzen op irrationele aard van aangedragen rechtvaardigingen • Twijfelaars openlijk prijzen 	<ul style="list-style-type: none"> • Infiltranten • Infiltranten • Infiltranten

We stellen voor om deze matrix als basis te gebruiken voor het ontwikkelen van TERRA's hulpmiddelen. Voortbouwend op de reeds aanzienlijke bijdrage van Moghaddam aan ons inzicht in het radicaliseringsproces, biedt het werk van de Wolf en Doosje een solide theoretisch kader dat we breder willen trekken. Hierbij dienen we de toepasbaarheid ervan op Europees niveau te beoordelen en ook de mate waarin andere vormen van radicalisering kunnen worden betrokken. Verder zijn de tools ook gebaseerd op de conclusies die wij op basis van de andere door ons besproken modellen hebben getrokken. Deze kunnen als volgt worden samengevat:

- De reactie dient gepast te zijn voor de fase van het radicaliseringsproces; een te vroege of te zware interventie zal de situatie verergeren.
- Er moet rekening worden gehouden met de zoektocht naar ideologie en geloof; niet als een op zichzelf staand doel, maar als een dimensie van de identiteit en de sociale processen die zich voltrekken.
- Het zoeken naar spanning en roem kan ook een factor zijn die jongemannen aantrekt tot een radicale groepering.
- We dienen aandacht te besteden aan de mogelijk rol van katalytische gebeurtenissen, zoals een traumatisch of gewelddadig incident, zwaar onrecht, of de dood van een dierbaar persoon.
- Vrienden en familie die betrokken zijn bij een radicale beweging kunnen als een ernstige risicofactor worden beschouwd.
- De meeste modellen tonen in de loop van het radicaliseringsproces een toenemende invloed van de groep en de context. Tegelijkertijd mogen we niet vergeten dat 'het proces' niet statisch is of zich in één richting beweegt, maar in feite een combinatie is van psychologische en sociale processen, die niet noodzakelijkerwijs zo lineair plaatsvinden als het trapmodel suggereert.

4 Uitgangspunten voor de TERRA-aanpak

De focus van TERRA is voornamelijk praktisch. Haar uiteindelijke doel is om de kennis, die besloten ligt in onderzoek en artikelen over het onderwerp, van voormalige extremisten, van mensen die slachtoffer zijn van terreur en van deskundigen in het veld, te vertalen in een vorm die relevant en bruikbaar is voor mensen die vanwege hun beroep in dagelijks contact staan met potentieel vatbare individuen en groepen. Zoals reeds is opgemerkt, is het onderzoek van de Wolf en Doosje (2010) bijzonder nuttig bij het identificeren van deze sleutelfiguren. Op basis van hun bevindingen hebben we de volgende beroepsgroepen geïdentificeerd als van bijzonder belang: leerkrachten en andere jeugdwerkers, religieuze leiders, journalisten, gemeenschapsleiders, wetshandhavers waaronder cipiers en reclasseringsmedewerkers, en beleidsmakers.

Maar om te bepalen wat hun respectievelijke rollen kunnen zijn, dienen we een nadere blik te werpen op de kenmerken van de 'potentieel vatbare personen'. In 4.1 analyseren we de inzichten die de literatuur hierover biedt. In 4.2 gaan we dieper in op de manieren waarop professionals kunnen worden betrokken bij de preventie van radicalisering.

4.1 Inzichten uit de literatuur over vatbaarheid voor radicalisering

Er zijn al veel inspanningen geleverd om de kenmerken van extremisten en/of terroristen te ontdekken. Een conclusie die consequent wordt getrokken, is dat er niet zoiets bestaat als de typische terrorist. Sageman merkt op dat radicale individuen alle mogelijke achtergronden kunnen hebben – goed en minder goed opgeleid en van arme en rijke komaf.⁵¹ Ook uit het onderzoek van Bakker (2006), die de achtergrond van meer dan 200 jihadisten heeft bestudeerd, kwam een zeer genuanceerd beeld naar voren.⁵² Silke toont aan dat, ondanks de schijnbare irrationaliteit van hun daden, personen die terreurdaden plegen meestal niet lijden aan een geestelijke stoornis.⁵³

Silkes onderzoek helpt ons echter wel bij het afbakenen van enkele nuttige demografische factoren. Volgens hem is het overgrote merendeel van terroristen jong (in hun late tienerjaren of begin twintig) en mannelijk. Hij onderbouwt zijn theorie door te verwijzen naar interculturele studies naar gewelddadige misdrijven, die stuk voor stuk lijken aan te tonen dat er meer misdrijven worden gepleegd door tieners en jongeren dan enige andere categorie, en dat de bereidheid tot wetsovertreding bovendien een piek vertoont onder mannen tussen 15 en 18 jaar.⁵⁴

⁵¹ Zie Sageman (2004), met name hoofdstuk 3 over de Mujahedin, p. 61 e.v.

⁵² Bakker (2006) p. 53 en hoofdstuk 5.

⁵³ Silke (2008) p. 104

⁵⁴ Silke (2008) p. 105-6. Deze suggestie wordt ook onderschreven door Christmann (2012) p. 23

Deze theorie wordt verder onderschreven door Christmann⁵⁵ en Sageman⁵⁶, die stellen dat gevaar, "heroïek" en avontuur belangrijke aantrekkingsfactoren zijn voor jonge, mannelijke rekruten.

Christmann's onderzoek bevestigt dat vooral jongeren kwetsbaar zijn en suggereert dat het zoeken naar identiteit, of specifiek, een bevestiging van de identiteit door interactie met geestverwanten, een cruciale factor is die jongemannen ertoe aanzet om te kiezen voor een extremistische groepering. De problematiek rond identiteitsconflicten bij jongeren met een islamitische achtergrond die in het Westen opgroeien, wordt verder geïllustreerd door Moghaddam en Solliday (1991), die een probleem vaststellen dat zij het "goede kopie"-probleem noemen (i.e. de situatie waarin leden van een religieuze minderheid het idee ontwikkelen dat ze op hun hoogst mogen hopen een goede kopie van hun autochtone evenknieën te worden). Op macroniveau kan dit verschijnsel, zo stellen zij, hele landen in zijn greep krijgen; op het microniveau van het individu kan dit grote spanningen voor jonge moslims die in het Westen opgroeien met zich meebrengen. Dit houdt ook verband met een algemener probleem onder minderheden: de worsteling met een dubbele identiteit. Ze moeten assimileren, maar willen ook trouw blijven aan hun afkomst; en/of ze willen assimileren, maar hun omgeving benadrukt vooral dat zij een andere afkomst hebben. Het is duidelijk dat de hier beschreven factoren implicaties voor religieuze leiders kunnen hebben. Over dit onderwerp is meer te vinden in de literatuur. Griffin⁵⁷ suggereert dat radicalisering een uiting kan zijn van de behoefte van een groep of individu aan zingeving, een zoektocht naar *nomos*. In een geglobaliseerde, postmoderne wereld, redeneert hij, kan een belangrijke menselijke drijfveer onvervuld blijven, namelijk "de drang om onze levens te richten op de vervulling van een hoger doel of plan, waarvan het belang ons eigen korte bestaan overstijgt."⁵⁸ De verklaringen in de literatuur, dat het zoeken naar een religieuze identiteit een sleutelfactor kan zijn bij de keuze van jongeren voor extreme groeperingen, maken duidelijk dat religieuze leiders in een goede positie zijn om deze mensen sturing, steun en een positieve invloed te bieden. Onderzoek door de Koster en Houtman (2008), die rechts-extremisme in Nederland hebben bestudeerd, bevestigt dat het zoeken naar een identiteit op jonge leeftijd niet alleen van toepassing is op religieuze groepen, maar ook op politieke groeperingen.

Victoroff et al. (2012) verwijzen ook naar andere sociaal-psychologische theorieën als mogelijke verklaring voor het hogere risico dat tieners lopen om te radicaliseren. Zo noemen ze het verband, bevestigd door Gniewosz, Noack, & Buhl, 2009, tussen jongvolwassenheid en politieke vervreemding, en de goedkeuring van ontwrichtende vormen van politiek gedrag, zoals vastgesteld door Watts (1999). Verwijzend naar Flanagan & Sherrod, (1998), Leather (2009), en Steinberg (2007), stellen ze dat deze periode in het leven in feite een natuurlijke fase is, waarin de sociale integratie zich in een ontwikkelingsfase bevindt en de jeugd vaak vraagtekens zet bij de status quo en experimenteert met gedrag, waardoor ze sneller risico's nemen. Victoroff et al. concluderen uit deze theorieën dat van deze jongeren verwacht kan

⁵⁵ Christmann (2012) p. 23

⁵⁶ Met name 2008.

⁵⁷ 2012

⁵⁸ P24

worden dat ze meer open staan voor radicale gedachten en attitudes en ‘mogelijk extremistisch gedrag’.

Deze resultaten vormen een nuttige basis voor het werk van TERRA.⁵⁹ We kunnen nu het volgende uitgangspunt formuleren: TERRA richt zich met name op radicalisering onder jonge adolescenten.

4.2 Professionals bij een preventieve aanpak betrekken

In zijn uitgebreide onderzoek naar radicalisering en de-radicalisering wijst Schmid (2013) op het verschil tussen kernoorzaken op microniveau (individu), mesoniveau (directe sociale omgeving) en macroniveau (de rol van de overheid en de samenleving).⁶⁰ TERRA is voornemens om een samenhangende, preventieve aanpak te ontwikkelen die van toepassing is op alle drie niveaus. Dat betekent dat professionals op drie niveaus moeten worden betrokken. Voor het microniveau zijn dit de mensen die in contact staan met vatbare personen, zoals leerkrachten en jeugdwerkers, religieuze leiders, de gemeentepolitie of gevangenis- en reclasseringsmedewerkers. Ouders spelen ook een belangrijke rol op dit niveau. TERRA biedt aanbevelingen voor de professionals om met ouders in contact te komen en ze te ondersteunen.

Op mesoniveau zijn gemeenten de doelgroep, omdat ze verantwoordelijk zijn voor de gezondheid, het welzijn en de veiligheid van hun burgers. Op macroniveau is de betrokkenheid van de nationale overheid en de media noodzakelijk.⁶¹

Wat betreft het micro- en mesoniveau volgen we aanbevelingen die we in de literatuur hebben gevonden voor het ontwikkelen van een gemeenschappelijke aanpak.⁶² Deze aanpak is gebaseerd op het idee dat professionals die met jongeren werken in de positie zijn om mogelijke signalen op te vangen als iemand aan het radicaliseren is. Door de signalen onderling te bespreken, kunnen ze beter inschatten wat er aan de hand zou kunnen zijn, processen volgen, en beslissen wie in de juiste positie is om de jongere te benaderen, indien nodig. Hierbij moet worden benadrukt dat van frontlinie-professionals niet wordt gevraagd om "radicalen te spotten" of "terroristen te identificeren", maar om bereid te zijn om te signaleren en hun zorgen te delen.⁶³ Er is behoefte aan een meer proactieve betrokkenheid van frontlinie-professionals, maar het merendeel van hen beseft de urgentie hiervan niet.⁶⁴

⁵⁹ Victoroff, Adelman en Matthews (2012) p. 795

⁶⁰ Schmid (2013) p. 4

⁶¹ Zie ook het model van concentrische cirkels van bewijs van Shaftoe, Turksen, Lever en Williams (2007) p. 300

⁶² Shaftoe, Turksen, Lever en Williams (2007) p. 299-304; Jacobson (2010) p. 2, 31; Bartlett, Birdwell en King (2010) p. 16, 45-46; Doosje en de Wolf (2010). Voorbeelden van deze aanpak zijn te vinden in Amsterdam (www.amsterdam.nl/radicalisering), in het COPPPRA-project (Community Policing Preventing Radicalisation & Terrorism, www.copptra.eu) en bij de Deense SSP-samenwerking tussen scholen, maatschappelijke diensten en de politie (zie het Deense Ministerie van Sociale Zaken en Integratie: Preventing Extremism - A Danish Handbook Series: *Methods for Working with Radicalisation.*)

⁶³ Meah en Mellis (2009) p. 7

⁶⁴ Ibid. p. 10

Tools dienen dan ook in de eerste plaats professionals bewuster maken van de rol die ze kunnen spelen. Daarnaast moeten de tools de kennis bieden die de professionals nodig hebben om deze rol te vervullen. Aan de hand van de bovengenoemde matrix van de Wolf en Doosje zouden we in staat moeten zijn om inzicht te geven in mogelijke signalen die te maken hebben met de psychologische en sociale processen van radicalisering.

TERRA ontwikkelt tools voor professionals die met jongeren werken die vatbaar zijn voor radicalisering. Deze tools kunnen een gemeenschapsaanpak stimuleren en ondersteunen. Ze maken frontliniewerkers bewuster van hun rol en bieden kennis over mogelijke signalen die ze kunnen opvangen.

Op macroniveau hebben we journalisten en beleidsmakers aangemerkt als mensen die radicaliseringsprocessen kunnen beïnvloeden. Hieronder verkennen we hun mogelijke rol en de consequenties die dit heeft voor de tool die TERRA moet ontwikkelen.

De rol van journalisten

Hoewel er al richtlijnen voor journalisten bestaan,⁶⁵ kiest TERRA voor een brede invalshoek. We zijn van mening dat journalisten een cruciale rol kunnen spelen bij de aanpak van bepaalde onderliggende oorzaken van radicalisering. Hierbij gaat het met name om problematiek rond identiteit, onwetendheid of misverstanden over etnische, religieuze of politieke groepen die in hetzelfde land wonen.

De media kunnen in hun berichtgeving gemakkelijk en soms onbedoeld stereotypen en vooroordelen bevestigen of versterken, met name als het gaat om religie of etnische afkomst. Als bestaande (maar niet de geprefereerde) maatschappelijke relaties of de status quo worden bevestigd, kan dit (groeps)gevoelens van onvrede versterken, nationalisme bestendigen of zelfs aanwakkeren, of anderszins bijdragen aan spanningen tussen groepen in de samenleving. Maar als journalisten zich volledig bewust zijn van de invloed van retoriek op het ervaren van het wij-zij-denken of gevoelens van achterstelling, zijn zij ook bij machte om het faciliteren of verbaliseren van discriminatie te vermijden. Sterker zelfs, er is al tientallen jaren veel aandacht voor het verslaan van etnische en religieuze kwesties, althans in de gematigde kwaliteitsmedia, wat is ingegeven door de invoering van diversiteitsbeleid en redactierichtlijnen.⁶⁶ Onderzoek onder journalisten in verschillende Europese landen laat zien dat ze de waarden van objectiviteit, mediapluraliteit, democratie en civiele maatschappij onderschrijven in hun berichtgeving over etnische afkomst en religie. Het merendeel voelt een bepaalde verantwoordelijkheid als het gaat om het bevorderen van intercultureel begrip en respect voor diversiteit in de samenleving. Tegelijkertijd erkennen ze dat de media nog steeds vaak een rol spelen in het versterken van negatieve stereotypen en vooroordelen die verband houden met etnische afkomst en religie. Met name in Frankrijk, Italië en Griekenland wijzen journalisten op immigratie als een maatschappelijk probleem, dat politiek zeer gevoelig ligt en waar moeilijk objectief mee kan worden omgegaan. In landen in Noordwest-Europa suggereren journalisten dat de meeste reportages eerder gericht lijken op polarisatie dan op voorlichting en

⁶⁵ Zie bijvoorbeeld Sindelarova en Vymetal (2006) en Vymetal et al. (2008)

⁶⁶ Rupar (2012) p. 5

gezamenlijkheid.⁶⁷ Volgens de ondervraagde journalisten, moet er evenwicht komen tussen twee belangrijke aspecten in de berichtgeving over diversiteit: informeren en interpreteren. Informeren verwijst naar een werkelijk weergave van de gebeurtenissen, terwijl interpreteren gericht zou moeten zijn op het bevorderen van een "constructieve publieke dialoog over de kwesties waar het publiek zich zorgen over maakt".⁶⁸ Het rapport bespreekt een aantal goede voorbeelden van berichtgeving in de media over etnische afkomst en religie. Ze worden gekenmerkt door aspecten als:

- 1) Verder kijken dan de gebeurtenis: diepgaande reportages, achtergrondinformatie geven en uitleg over juridische context, verantwoorde 'framing'⁶⁹.
- 2) Bedenken wat de impact is: stereotypen vermijden, mensen zo min mogelijk beschadigen, voorzichtig zijn met een retoriek die een wij-zij-gevoel benadrukt.⁷⁰
- 3) Respect tonen: mensen die nooit gehoord worden een stem geven, voorlichting geven over diversiteit, en een stelling innemen tegen discriminatie.

Het merendeel van bovengenoemde aanbevelingen wordt ook genoemd in tal van journalistieke beroepscode en -richtlijnen, zoals die sinds eind 19de eeuw tot stand zijn gekomen. Deze codes lijken zich echter vaak toe te leggen op extreme omstandigheden, bijvoorbeeld een bedreiging van de binnenlandse veiligheid of een oorlog. In dergelijke omstandigheden kunnen media openlijk nationalistisch of patriottisch worden, of zelfs een herderlijke, troostende rol vervullen. Wat maakt het in dit soort gevallen zo lastig om het evenwicht te bewaren, de verschillende kanten van een verhaal te vertellen, en openlijk emotionele taal of stigmatisering te vermijden? Er komen twee hoofdredenen naar voren: morele gelijkwaardigheid en commerciële consequenties. Met morele gelijkwaardigheid bedoelen we het gegeven, dat als media daden die door de politiek als terreur of moord worden bestempeld, niet ook als zodanig veroordelen, zij als verdacht worden aangemerkt - dat ze de daders een platform zouden bieden, of kritiek zouden hebben op het counter-terrorisme beleid. Dit leidt tot commerciële consequenties: reputatieschade houdt direct verband met het financiële risico van lagere inkomsten uit reclame of kleinere oplagen. Toen in het Verenigd Koninkrijk de Daily Mirror in 2003 krachtig stelling nam tegen de oorlog, leed de krant een desastreus oplageverlies. Dit is een nogal cruciaal probleem voor de journalistiek, vooral in tijden van zware economische druk door de financiële crisis en het afnemende marktaandeel van traditionele media. Bovendien lijkt de zware werkdruk van de meeste journalisten niet te stroken met de aanbevelingen voor grotere zorgvuldigheid en meer nascholing onder journalisten.⁷¹

⁶⁷ Ibid. p. 17

⁶⁸ Ibid p. 58

⁶⁹ Zie ook Hoewe, Bowe en Zeldes (2010), Tiegreen en Newman (2008)

⁷⁰ Leudar, Marsland en Nekvapil (2004) leveren een interessante discussie over hoe George Bush, Tony Blair en Osama Bin Laden alle drie gebruik maakten van "wij-zij"-terminologie om steun te krijgen voor hun beleid na de aanslagen van 11 september.

⁷¹ Rugar (2012)

Maar niet alle slechte journalistieke praktijken houden verband met de mate waarin journalisten zich aan de code houden. Er moet ook rekening worden gehouden met de onderliggende aannames waarop veelvoorkomende representaties van terrorisme zijn gebaseerd. We hebben de moeilijkheden van het definiëren van radicalisering al beschreven; het begrip is lastig te omschrijven. Daarom is het van belang te realiseren, of zelfs expliciet te maken, welke connotaties kunnen ontstaan als bepaalde gebeurtenissen als terrorisme of radicalisme worden gekenmerkt. De meeste aannames over terrorisme zijn gebaseerd op de zogenaamde 'zwarte zwanen': incidenten die buiten de normale verwachtingspatronen vallen, grote gevolgen hebben, en niet te voorspellen zijn.⁷² De aanslag van 11 september is een voorbeeld van een zwarte zwaan – in alle opzichten een extreem afwijkende gebeurtenis, maar wel een gebeurtenis die grote invloed heeft uitgeoefend op tal van theorieën, definities en maatregelen betreffende terreur. Als men bewust is van de 'mythen' over terreur die door deze gebeurtenis zijn ontstaan, kan dit wellicht bijdragen tot een meer evenwichtige berichtgeving over terreuraanslagen.⁷³

Een ander relevant aspect voor verantwoorde berichtgeving is het feit dat, zoals we hebben gezien, naast onvrede ook spanning en sensatie iemand in de richting van radicaal gedrag kan drijven. Denk aan de glossy foto op de cover van Rolling Stone Magazine van de verdachte van de bomaanslag in Boston, Dzhokhar Tsarnaev. Hierbij was de terrorist afgebeeld als een sexy ster, die deed denken aan foto's van Jim Morrison.⁷⁴ Berichtgeving over terreuraanslagen of -dreiging dient te vermijden dat de behoefte aan spanning van voor radicalisering vatbare jongemannen wordt gevoed, doordat verslag wordt gedaan over aspecten van terreurdaden die als spannend en avontuurlijk zouden kunnen worden opgevat.

Sageman (2008) onderstreept ook de gevaren van het in de media naar buiten brengen van de woorden van radicale geestelijken. Dit kan, zo stelt hij, het misverstand in de hand werken dat hun woorden representatief zijn voor het hele islamitische geloof, of voor de algemene denkbeelden van een islamitisch volksdeel. Hij wijst er verder op dat jongemannen zich vaak bij radicale groeperingen aansluiten omdat ze op zoek zijn naar roem; het is daarom voor journalisten niet aan te raden om te veel nadruk te leggen op de arrestatie van terroristen. Ook dienen ze te vermijden dat hun verslag een triomfantelijke toon heeft, omdat ook dit weer een "wij-zij"-mentaliteit in de hand kan werken.

⁷² Taleb (2007)

⁷³ Voorbeelden van die mythen, beschreven door Gary LaFree, directeur van het START Center, zijn de veronderstellingen dat het aantal terreuraanslagen snel toenam in de jaren voorafgaand aan 9/11, dat terreuraanslagen overal ter wereld voorkomen, dat bij de meeste terreuraanslagen ontevreden groepen en individuen uit een bepaald land aanslagen plegen op burgers in andere landen, dat de meeste terreuraanslagen uitermate dodelijk zijn, dat terreurorganisaties lang blijven bestaan en moeilijk zijn uit te roeien, etc. Zie het artikel van LaFree "Discussion point: black swans and burstiness: countering myths about terrorism" (<http://www.start.umd.edu/news/discussion-point-black-swans-and-burstiness-countering-myths-about-terrorism>) alsmede "START Director addresses common myths of terrorism" (<http://www.start.umd.edu/news/start-director-addresses-common-myths-terrorism>).

⁷⁴ "Rolling Stone verdedigt glossy Tsarnaev-cover onder luide protesten" <http://www.usatoday.com/story/news/nation/2013/07/17/dzhokhar-tsarnaev-boston-marathon-bombing-rolling-stone/2523891/>

Gezien het bovenstaande dient de tool die TERRA voor journalisten ontwikkelt het volgende aan de orde te stellen:

Sensitieve berichtgeving over religie en etnische minderheden

Eerlijke en evenwichtige berichtgeving over problemen rond terrorisme en radicalisering

Ruimte vinden om de bovenstaande praktijk te volgen onder tijdsdruk en financiële druk

De rol van beleidsmakers

Beleidsmakers vormen ook een complexe groep, omdat in elk Europees land (contra)terrorisme onderdeel is van "het politieke spel". Populistische partijen vergroten de polarisatie en het conflict eerder dan dat zij dit verminderen. Het is echter duidelijk dat radicalisering en de preventie ervan hoog op de agenda behoren te staan van Europese beleidsmakers. Want als dit niet zo is, kunnen de hierboven voorgestelde maatregelen op zijn hoogst geïsoleerde initiatieven met een beperkte reikwijdte zijn. Maar als de sleutelfiguren van TERRA kunnen rekenen op steun op beleidsniveau, wordt een bredere aanpak mogelijk, waardoor een grotere groep jongeren in het land wordt bereikt.

Het merendeel van de voor beleidsmakers relevante literatuur richt zich op de-radicalisering. Meerdere inzichten komen voort uit het feit dat Europa relatief gezien een lange geschiedenis van terrorisme kent, waaruit nu een kleine groep ex-radicalen is ontstaan, wiens proces van de-radicalisering bestudeerd is. In een studie over voormalige ETA-leden en de omstandigheden rond hun losmakingsproces noemt Alonso (2011) drie sleutelfactoren in de onderhandelingen tussen de Spaanse regering en de ETA: 1) dat de ETA zelf geen politieke concessies eiste in ruil voor haar ontbinding; 2) dat de regering geen politieke concessies aanbood, en 3) dat de ex-radicalen mogelijkheden werd geboden voor reïntegratie in de maatschappij, waardoor ze een nieuw leven konden beginnen, vrij van geweld. Zowel in de studie van Gunaratna en Bin Ali (2009) over twee Egyptische ex-radicalen die nu meewerken tegen Al Qaeda, als in het onderzoek van Kassimeris (2011) over twee Griekse ex-radicalen, wordt een cruciale psychologische factor genoemd: de belangrijkste onderliggende reden voor de beslissing tot losmaking was het geleidelijke besef, en uiteindelijk de overtuiging, dat geweld niet het middel was om het nagestreefde politieke doel te bereiken. Over de case studies kan ook worden opgemerkt dat ze laten zien dat de processen die tot het losmaken van deze personen leidden, persoonlijke processen waren. Er werden geen politieke concessies geboden en als gevolg daarvan vond een verschuiving in persoonlijk inzicht plaats – de teleurstelling over de middelen die de terreurgroep gebruikte, en de onderkenning dat met geweld de politieke doeleinden van de groep niet zouden worden behaald.

Een RAND-rapport (2010) met een evaluatie van de-radicaliseringsprogramma's over de hele wereld benadrukt ook de noodzaak van een focus op individuen. Volgens het rapport kan een poging om de-radicalisering te stimuleren het beste worden gedaan in de cruciale vroege fasen, bijvoorbeeld door iemands 'strategische berekening' te beïnvloeden met maatregelen die de nadelen van het aanblijven in een terreurorganisatie vergroten en tegelijkertijd prikkels bieden die de voordelen van vertrek vergroten.⁷⁵ Een andere belangrijke conclusie van de evaluatie is dat een de-radicaliseringsprogramma de affectieve, pragmatische en ideologische toewijding aan de groep aan de orde moet stellen. Programma's die zich beperken tot een van deze elementen lopen grote kans te mislukken. Als alle drie elementen samen worden geïmplementeerd, wordt personen meerdere redenen om te vertrekken geboden en wordt de kans groter dat ze hiertoe besluiten.⁷⁶

McAuley, Tonge en Shirlow (2010) schreven een interessante studie over het vredesproces na het gewapende conflict in Noord-Ierland en de rol die voormalige paramilitaire loyalisten in hun gemeenschap spelen. Deze auteurs wijzen er op dat ex-radicalen in deze context een sleutelrol kunnen vervullen in buurtopbouwprogramma's. Omdat voormalige radicalen kunnen worden beschouwd als voorvechters van een radicale zaak, leent hun stem extra kracht aan de-radicaliseringsprogramma's. Zo hebben in Noord-Ierland deze ex-radicalen met lokale jeugdgroepen gewerkt aan het demilitariseren van plaatselijke muurschilderingen. Ook hun steun aan bemiddelingsprogramma's met de "andere" (in dit geval katholieke) gemeenschap verleende legitimiteit en waarde aan dit proces, zo was de ervaring. De waarde van voormalige radicalen die samenwerken in de-radicaliseringsprogramma's, wordt ook bevestigd door de analyse van Horgan en Altier (2012). Verder benadrukken ze ook dat, om dit 'potentieel' te realiseren, bestaande de-radicaliseringsprogramma's grondig en voortdurend dienen te worden geëvalueerd om hun effectiviteit te toetsen.⁷⁷

Er kunnen dus enkele aanbevelingen voor beleidsmakers uit de literatuur worden afgeleid, hoewel de nadruk hierbij enigszins verschilt van die voor de overige sleutelfiguren, die grotendeels rust op preventie.

Bevorderen van preventie- en de-radicaliseringsmaatregelen die door de andere sleutelfiguren worden uitgevoerd.

Aanbieden van persoonlijke, maar geen politieke concessies aan radicalen, zodat ze zich kunnen losmaken van de groep, zonder te hoeven vrezen voor hun persoonlijke veiligheid.

Onderkennen dat ex-radicalen een sleutelrol kunnen spelen in buurtopbouwprogramma's in de nasleep van geweld.

⁷⁵ Rabasa, Pettyjohn, Ghez, en Boucek (2010) p. xiv

⁷⁶ Ibid. p. xxi Ook in een Deense inventarisatie van best practices in Europa op het gebied van deradicalisering is geconcludeerd dat succesvolle programma's zowel gedrag als ideologisch gedachtegoed aan de orde stellen:

Zie Ministerie van Vluchtelingen-, Immigratie- en Integratiezaken (2010) p. 31

⁷⁷ Horgan en Altier (2012) p. 84

Ons onderzoek heeft tot dusver de vorm van een literatuuroverzicht die, kort samengevat, een breed overzicht heeft opgeleverd van de theorieën rond de psychologische mechanismen achter radicalisering, en de implicaties van actueel onderzoek voor de doelgroepen van TERRA.

Appendix 1: zoektermen

Deze zoektermen waren bedoeld om twee terreinen te beslaan die zeer relevant zijn voor deze studie. Ten eerste was Deel 1 bedoeld om literatuur te vinden over de verschillende soorten terrorisme die in Europa een rol spelen. Daarnaast beslaat Deel 2 de doelgroepen van TERRA, zoals deze benoemd zijn in onze propositie. Deel 2 is samengesteld om literatuur te vinden die licht kan werpen op de rol die wordt gespeeld door de verschillende sleutelfiguren in radicaliserings- en preventieprocessen.

Wij wijzen erop dat het symbool "+" aangeeft dat er ook gezocht is op varianten van het woord. Waar toepasselijk zijn voor deze varianten o.a. de voorvoegsels de-, anti- en counter-, en de achtervoegsels -ation, -ized, -ised, -s, -ist, -ism, -tion, -ic, -men en -women gebruikt.

Primaire zoekterm	Secundaire zoekterm
	Deel 1
Extreme +	Anarchy
Fundamental +	Animal Rights
Intervention +	Capital+
Jihad+	Catholic +
Terror +	Communist +
Prevent +	Environment+
Violence+	Global+
Radical+	Islam
	Jewish
	Judaism
	Left wing
	Loyalist
	Neo Nazi
	Pro life
	Protestant
	Right wing
	Separate+
	Sikh
	Union +
	Deel 2
	Community leader+
	Imam+
	Journalist+
	Pastor+
	Police+
	Police officer+
	Policy
	Policy maker+
	Priest+
	Prison guard+
	Prison officer+

	Prison warden+
	Prison ward+
	Rabbi+
	Religious leader+
	Social worker+
	Teacher+
	Victim+

De zoekstrategie was gebaseerd op de zoektermen die zijn weergegeven in de bovenstaande tabel. De termen zijn in verschillende betekenisclusters onderverdeeld, bijv. "processen van radicalisering". Ze werden onderling gecombineerd en vervolgens verder gecombineerd met andere begrippen afkomstig uit relevante bronnen. Er is, waar toepasselijk, gezocht op titel, samenvatting, kopregelwoord, inhoudsopgave, hoofdconcepten, oorspronkelijke titel, test- en meetresultaten en/of onderwerpscategorie.

De zoekstrategie is uitgevoerd in PsycInfo (Ovid) en was beperkt tot artikelen die vanaf 1990 in wetenschappelijke artikelen met collegiale toetsing (peer-reviewed journals) zijn gepubliceerd. Artikelen die met de zoekstrategie werden gevonden zijn aangevuld met artikelen geselecteerd door toepassing van het sneeuwbaaleffect en het krenten-uit-de-pap-principe.

Bibliografie

- Abrahms, M. (2006) Why terrorism does not work. *International Security* 31 (2006) 42-78
- Alonso, R. (2011) "Why do Terrorists Stop? Why ETA Members Abandon or Continue with Terrorism." *Studies in Conflict and Terrorism* 34:696-716
- Aly, A., Striegher, J-L. (2012) Examining the role of religion in radicalization to violent Islamist extremism. *Studies in Conflict & Terrorism* Vol. 35(12), pp. 849-862.
- Audit Commission (2008) *Preventing Violent Extremism: Learning and Development Exercise*. Rapport voor het Home Office and Communities and Local Government
- Bakker, E. (2006) *Jihadi terrorists in Europe - their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study*. Den Haag, Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen Clingendael
- Bartlett, J., Birdwell, J., and King, M. (2010) *The edge of violence. A radical approach to extremism*. Londen, Demos
- Borum, R. (2004). *Psychology of terrorism*. Tampa: University of South Florida.
- Borum, R. (2011/1) "Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories." *Journal of Strategic Security* 4, no. 4 pp.7-36.
- Borum, R. (2011/2) "Radicalization into Violent Extremism II: A Review of Conceptual Models and Empirical Research." *Journal of Strategic Security* 4, no. 4 pp. 37-62.
- Bux, S. (2007) Muslim Youths, Islam and Violent Radicalisation; Addressing some Myths *The Police Journal* 80 267-78
- Christmann, K. (2012) *Preventing Religious Radicalisation and Violent Extremism the Youth* Justice Board for England and Wales
- De Wolf, A., and Doosje, B. (2010) *Aanpak van radicalisme. Een psychologische analyse*. Amsterdam, SWP
- Demant, Slootman, Buijs & Tillie (2008). *Decline and disengagement. An analysis of processes of deradicalisation*. Amsterdam: IMES Rapportreeks 157-182
- Doosje, B., Van den Bos, K., Loseman, A., Feddes, A.R., en Mann, L. (2012) "My In-group is Superior!": Susceptibility for Radical Right-wing Attitudes and Behaviors in Dutch Youth. *Negotiation and Conflict Management Research* 5 (3) pp. 253-268
- European Union Council Framework Decision of 13 June 2002 on combating terrorism (2002/475/JHA) gedownload op 18.4.2013 van:
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2002F0475:20081209:EN:PDF>
- European Union Council Framework Decision 2008/919/JHA of 28 November 2008 amending Framework Decision 2002/475/JHA on combating terrorism, gedownload op 18.4.2013 van
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:330:0021:0023:EN:PDF>

- Gill, P. (2007) A Multi-dimensional Approach to Suicide Bombing *International Journal of Conflict and Violence* 1.2.142-159
- R. Griffin (2012) *Terrorist's Creed: Fanatical Violence and the Human Need for Meaning* Palgrave MacMillan London
- Gunaratna, R. and Bin Ali, M. (2009) "De-radicalisation Initiatives in Egypt: a Preliminary Insight" *Studies in Conflict and Terrorism* 32 277-291
- Hodge, D.R. (2005) Social Work and the House of Islam: Orienting Practitioners to the Beliefs and Values of Muslims in the United States. *Social Work* Vol.50(2), Apr 2005, pp. 162-173.
- Horgan, J. en Altier, M.B. (2012) The Future of Terrorist De-Radicalization Programs. *Georgetown Journal of International Affairs* summer/fall 2012. P. 83-90
- Horgan, J. en Braddock, K. (2010) "Rehabilitating the Terrorists?: Challenges in Assessing the Effectiveness of De-radicalization Programs" *Terrorism and Political Violence*, 22:267–291
- Hoewe, J. , Bowe, B. en Zeldes, G. (2010) "A Pedagogical Response to the Coverage of Islam: A Wiki-Based Best Practices Document for Reporting on Muslims and Islam" *Paper presented at the annual meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, The Denver Sheraton, Denver, CO Online <PDF>*. 2014-01-06 van http://citation.allacademic.com/meta/p433264_index.html
- Jacobson, M. (2010) *Terrorist Dropouts. Learning from Those Who Have Left*. Washington Institute for Near East Polic; Policy Focus #101
- Jenkins, B. (2006) *Unconquerable Nation. Knowing our enemy, strengthening ourselves*. RAND corporation (MG 454)
- Kassim, S. H. (2008) The role of religion in the generation of suicide bombers. *Brief Treatment and Crisis Intervention* Vol. 8(2) pp. 204-208
- Kassimeris, G. (2011) "Why Greek Terrorists Give Up: Analyzing Individual Exit from the Revolutionary Organization 17 November" *Studies in Conflict & Terrorism*, 34:556–571
- De Koster en Houtman (2008) "Stormfront is Like a Second Home to Me"; On Virtual Community Formation by Right Wing Extremists *Information, Communication & Society* Vol. 11, No. 8, December 2008, pp. 1155–1176
- Lee, E. en Leets, L. (2002) Persuasive Storytelling by Hate Groups On-line; Examining its effects on Adolescents *American Behavioural Scientist*, 45. 6, 927-957
- Leudar, I, Marsland, V en Nekvapil, J. (2004) On Membership Categorization: 'Us,' 'Them' and 'Doing Violence' in Political Discourse. *Discourse and Society* 15.2.3 243-266
- Louis, W.R. (2009) If they're not crazy, then what? The implications of social psychological to terrorism for conflict management. In: Stritzke et al. *Terrorism and Torture*. Cambridge University Press. pp. 125-153
- Lygre, R., Jahrle, E., Larrson, G., en Ranstorp, M. (2011) Terrorism as a Process: A Critical Review of Moghaddam's "Staircase to Terrorism" *Scandinavian Journal of Psychology*, 2011, 52, 609–616.

- McCauley, J., Tonge, J., en Shirlow, P. (2010) "Conflict, Transformation, and Former Loyalist Paramilitary Prisoners in Northern Ireland" *Terrorism and Political Violence*, 22:22–40
- McCauley, C. en Moskalkenko, S. (2008) Mechanisms of Political Radicalisation; Pathways Towards Terrorism *Terrorism and Political Violence*, 20:415–433.
- McCauley, C. (2011) Muslim World Outreach: The United States Intervenes in Religious Identity. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, Vol. 11, No. 1, 2011, pp. 43–44
- Meah, Y. en Mellis, C. (2009) *Recognising and Responding to Radicalisation. Considerations for policy and practice through the eyes of street level workers*. The ReCoRa Institute
- Meertens, R.W. (2007) *Radicaliserende moslims en moslima's sociaal-psychologisch bekeken*. Den Haag, SKO
- Deens Ministerie van Vluchtelingen-, Immigratie- en Integratiezaken (2010). The challenge of extremism. Examples of deradicalisation and disengagement programmes in the EU. Denemarken
- Moghaddam, F. (2005) The Staircase to Terrorism; A Psychological Exploration *American Psychologist* 60;2; 161-9
- Moghaddam, F. (2006) *From the terrorist's point of view. What they experience and why they come to destroy*. Londen
- Moghaddam, F. en Solliday, E. (1991) Balanced Multiculturalism and the Challenge of Peaceful Coexistence in Pluralistic Societies *Psychology and Developing Societies*, 3.1 51-72
- Molix, L., Nichols, C.P. (2012) The importance of perspective taking and respect for dignity in understanding radicalization. *Analyses of Social Issues and Public Policy (ASAP)* Vol. 12(1), pp. 320-323
- Moskalkenko, S., McCauley, C. (2012) The political power of martyrdom. *Terrorism and Political Violence* Vol. 24(3) pp. 504-510
- Neumann, P. en Rogers, B. (2007) *Recruitment and Mobilization for the Islamist Militant Movement in Europe* The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.
- New York Police Department (2007) *Radicalisation in the West; The Homegrown Threat* New York
- Post, J.M., Ali, F., Henderson, S.W., Shanfield, S., Victoroff, J., en Weine, S. (2009) The Psychology of Suicide Terrorism. *Psychiatry* 72(1) pp. 13-31
- Rabasa, A., Pettyjohn, S.L., Ghez, J.J., en Boucek, C. (2010) *Deradicalizing Islamist Extremists*. RAND-rapport
- Reinares, F. (2011) "Exit From Terrorism: A Qualitative Empirical Study on Disengagement and Deradicalization Among Members of ETA" *Terrorism and political Violence* 23: 780-803
- Report of the Secretary-General's High Level Panel*, United Nations Document A/59/565 (2004).
- Rothschild, Z., Abdollahi, A. en Pszczyski, T. (2009) Does Peace Have a Prayer? The Effect of Mortality Salience, Compassionate Values and Religious Fundamentalism on Hostility Toward Out Groups *Journal of Experimental Social Psychology* (45) 816-827

- Rupar, V. (2012). *Getting the facts right. Reporting ethnicity and religion*. België, Internationale Federatie van Journalisten.
- Sageman, M. (2004) *Understanding Terror Networks* Philadelphia, University of Pennsylvania Press
- Sageman, M. (2008) A Strategy for Fighting International Islamic Terrorists *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 618.1. 223-31
- Schmid, A. (2013) *Radicalisation, De-radicalisation, Counter Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review* International Centre for Counter Terrorism, Den Haag
- Sedgwick, M. (2010) The Concept of Radicalization as a Source of Confusion. *Terrorism and Political Violence*, 22:479–494
- Shafritz, J. M., Gibbons, E. F., Jr en Scott, G. E. J. (1991). *Almanac of Modern Terrorism*. Oxford: Facts on File
- Shaftoe, H., Turksen, U., Lever, J., en Williams, S-J (2007) Dealing with terrorist threats through a crime prevention and community safety approach. *Crime Prevention and Community Safety* 9, pp. 291-307
- Silberman, I., Tory Higgins, E., Dweck, C. Religion and World Change: Violence and Terrorism versus Peace *Journal of Social Issues*, Vol. 61. 4, 2005, pp. 761—784.
- Silke, A. (2008) Holy Warriors: Exploring the Psychological Process of Jihadi Radicalization. *European Journal of Criminology* 2008; 5; 99-124
- Sindelarova, B., en Vymetal, S. (2006) *Tragedies and Journalists* Ministerie van Binnenlandse Zaken van de Tsjechische Republiek.
- Slootman, M., Tillie, J. (2006) *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam, IMES
- START research brief: Profiles of Individual Radicalization in the United States: Preliminary Findings.
https://www.start.umd.edu/pubs/STARTResearchBrief_ProfilesOfIndividualRadicalizationUS_Jan2014_0.pdf
- Staub, E. (2007) Preventing Violence and Terrorism and Promoting Positive Relations Between Dutch and Muslim Communities in Amsterdam *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 13(3), 333–360
- Taarnby M. (2005) *Recruitment of Islamist Terrorists in Europe: Trends and Perspectives* Deense Ministerie van Justitie.
- Tiegreen, Sara, en Newman, Elana (2008). Factsheet ‘How news is “framed”’
<http://dartcenter.org/content/how-news-is-framed>
- Van den Bos, K., Loseman, A., Doosje, B. (2009) *Waarom jongeren radicaliseren en sympathie krijgen voor terrorisme: Onrechtvaardigheid, onzekerheid en bedreigde groepen*. Den Haag, WODC.
- Van der Pligt, J., Koomen, W. (2009). *Achtergronden en determinanten van radicalisering*. Den Haag, WODC.

Victoroff, J., Adelman, J. R., Matthews, M. (2012) Psychological factors associated with support for suicide bombing in the Muslim diaspora. *Political Psychology* Vol.33 (6), pp. 791-809

Vymetal, S., Vitousova, P., Cirkova, L., Kloubek, M. (2008) *Journalists and Victims of Crime* Ministerie van Binnenlandse Zaken van de Tsjechische Republiek

Wiktorowicz, Q. (2004) *Joining the Cause: Al- Muhajiroun and Radical Islam The Roots of Radical Islam*, Department of International Studies, Rhodes College.

Wilner, A.S. & Dubouloz, C-J.(2011) Transformative Radicalization: Applying Learning Theory to Islamist Radicalization, *Studies in Conflict & Terrorism*, 34(5) pp. 418-438